

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.3.1.22>

POJĘCIE „MANIPULACJI” W DISKURSIE POLITYCZNYM

Dong Qi

aspirantka Katedry Filologii Angielskiej

Wydziału Filologii Obcej

Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia M.P. Drahomanowa (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-3985-7207

e-mail: 443803917@qq.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono zrozumieniu pojęcia „manipulacji” w dyskursie politycznym. Manipulacja jest postrzegana dość tradycyjnie – jako rodzaj wpływu psychologicznego, charakteryzującego się instalacją ukrytych celów, pragnień, intencji, które nie pokrywają się z tymi, które adresat mógłby sformułować niezależnie. Manipulacyjny wpływ w dyskursie wynika z jego natury poznawczej, jest rzutowany na podstawową opozycję „swój” – „obcy” i jest realizowany poprzez specyficzne funkcjonowanie środków językowych na poziomie leksykalnym, morfologicznym i składniowym. Wpływ mowy może być rozpatrywany z dynamicznych (realizacja ekspozycji) i statycznych (efekt perlokucyjny) pozycji. W szerokim znaczeniu można mówić o wpływach językowych w różnych typach dyskursu (reklama, nauka, polityka), a także w zakresie osiągania różnorodnych celów operacyjnych – wprowadzenia w błąd, obalenia przeciwnika, autoprezentacji. Wpływ w warunkach świadomości tego odbiorcy, ale z jego sprzeciwem (komunikacja retora z przeciwnikami, gdzie refleksje nad treścią dyskursu ze strony tych ostatnich są naturalne i dotyczą zarówno przyimkowej treści przekazu, jak i użycia technik manipulacyjnych).

Słowa kluczowe: pojęcie, manipulacja, dyskurs, dyskurs polityczny, techniki manipulacji.

THE NOTION OF “MANIPULATION” IN POLITICAL DISCOURSE

Dong Qi

Postgraduate Student at the Department of English Philology

of the Faculty of Foreign Philology

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-3985-7207

e-mail: 443803917@qq.com

Abstract. The article is consecrated to understanding the concept of "manipulation" in political discourse. Manipulation is considered quite traditionally – as a type of psychological influence, characterized by the installation on the hidden introduction into the psyche of the object of goals, desires, intentions, do not coincide with those that the recipient could formulate independently. Manipulative influence in discourse is due to its cognitive nature, is projected on the basic opposition of "their" – "foreign" and is realized through the specific functioning of linguistic means of lexical, morphological and syntactic levels. Speech influence can be considered from a dynamic (impact) and from a static (perlocutionary effect) positions. In a broad sense, we can talk about language influences in various types of discourse (advertising, science, politics), as well as in terms of achieving various operational goals – misleading, refuting the enemy, self-presentation. Influence in terms of awareness of the recipient, but with opposition to it (rhetoric communication with opponents, where reflections on the content of the discourse by the latter are natural and relate to both the propositional content of the message and the use of manipulative techniques).

Key words: notions, manipulation, discourse, political discourse, methods of manipulation.

ПОНЯТТЯ «МАНІПУЛЯЦІЯ» В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дун Ці

аспірантка кафедри англійської філології

факультету іноземної філології

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-3985-7207

e-mail: 443803917@qq.com

Анотація. Стаття присвячена осмисленню поняття «маніпуляція» у політичному дискурсі. Маніпуляція розглядається досить традиційно – як вид психологічного впливу, що характеризується установкою на приховане впровадження в психіку об’єкта цілей, бажань, намірів, що не збігаються з тими, які адресат міг би сформулювати самостійно. Маніпулятивний вплив у дискурсі зумовлений його когнітивною природою, проєктується на базову опозицію «свої» – «чужі» і реалізується через специфічне функціонування мовних засобів лексичного, морфоло-

гічного і синтаксичного рівнів. Мовний вплив може розглядатися з динамічної (здійснення впливу) та зі статичної (перлокутивний ефект) позицій. У широкому сенсі можна говорити про мовні впливи у різноманітних типах дискурсу (рекламі, науці, політиці), а також з точки зору досягнення різноманітних операційних цілей – введення в оману, спростування супротивника, самопрезентації. Існує вплив в умовах усвідомлення цього реципієнтом, але з протидією йому (спілкування риторика з опонентами, де роздуми над змістом дискурсу з боку останніх природні та стосуються як пропозиційного змісту повідомлення, так і використання маніпулятивних прийомів).

Ключові слова: поняття, маніпуляція, дискурс, політичний дискурс, прийоми маніпуляції.

Вступ. Політичному дискурсу присвячена чимала кількість досліджень, кожне з яких становить величезний інтерес, але, незважаючи на це, загальноприйнятого визначення політичного дискурсу не існує ні в зарубіжній, ні у вітчизняній науці. Можливо, саме цей факт і сприяв широкій популярності, набутій цим терміном за останні роки.

Для розуміння суті феномена «політичний дискурс» необхідно перш за все зупинитися на понятті самого терміна «дискурс». У вітчизняній лінгвістиці також відсутнє єдине визначення даного терміна у зв'язку з його приналежністю до цілої низки гуманітарних наук.

Із запропонованої класифікації підходів комунікативний підхід, на наш погляд, є принципово важливим для його аналізу з точки зору лінгвокультурологічного аспекту. Перш за все, автор переносить акцент на людський фактор, представляючи дискурс як мову з позиції мовця, і водночас дискурс представлений з позиції системи мови. Таким чином, комунікативний підхід являє дискурс як функціонування мови в мовленні з позиції мовця.

Для нас становить інтерес дослідження політичного дискурсу в реальному вимірі, оскільки в ньому показана суть ознак, які формують політичний дискурс.

Мовна діяльність здійснюється в певному контексті, в якому суб'єкт мовлення та адресат наділяються певними соціальними ролями відповідно до їх участі в політичному житті, в результаті чого виникають тексти з урахуванням впливу на них мовних та немовних чинників. Автор (у даному випадку – політик), перш ніж нав'язати свою думку адресату, намагається «переселитися» в чужий уявний світ, де він враховує особистісні характеристики дійової особи, місця, часу, обставин. За дискурсом можна побачити фрагмент ментального світу автора, його спосіб бачення світу, який він сам створює.

Зміст поняття «політика» впливає на обсяг дискурсу, політичний дискурс являє собою процес кодування-декодування інформації, пов'язаної з відстоюванням інтересів певного класу з використанням апарату влади.

За допомогою мови політик нав'язує свою точку зору, свою промову він буде відповідно до психологічних законів управління свідомістю аудиторії, організовує та адаптує її в залежності від учасників, цілей, соціальних норм та культурних традицій. Таким чином, політика, влада мають лінгвокультурологічний вимір, оскільки припускають інтерпретацію у знаках культури конкретної спільноти.

Переважає більшість науковців у царині дослідження політичного дискурсу ставлять перед собою завдання розглянути особливості дискурсу політика та здійснюваної ним комунікації.

Для характеристики політичної комунікації А.П. Чудінов виділяє наступні антитези: ритуальність – інформативність, інституційність – особистісний характер, езотеричність – загальнодоступність, редуцціонізм – багатоаспектність інформації в політичному тексті, авторство – анонімність політичного тексту, інтертекстуальність – автономність політичного тексту, агресивність – толерантність у політичній комунікації (Чудінов, 2003: 42–56). Політичний дискурс має у своєму розпорядженні систему конститутивних ознак, які визначають його суть, та наділяється низкою функцій.

Основна частина. Звернемося тепер власне до аналізу лінгвістичних досліджень, у яких робляться спроби вивчення факторів, що дозволяють виявити в політичному типі дискурсу мовні та мовленнєві засоби прямого та непрямого впливу, що є релевантними та принциповими для проведення аналізу конкретного мовного матеріалу.

У підході О.Л. Міхальнової сферою застосування маніпуляції як виду мовної дії обирається політичний дискурс. Останній трактується як особливий феномен, конструюється комунікантами та формує соціальні відносини; тим самим приймається комунікативноцентрична точка зору та відкидається текстоцентричний інституційний підхід (Міхальова, 2004).

У лексиці це спеціалізовані вербальні знаки інтеграції (разом, все, єдиний, союз, об'єднання тощо), вокалізу з конотативним компонентом «я свій» (друзі, співвітчизники, товариші, дорогі друзі), а також прагмеми («помічник – сподвижник»). У них прагматична ситуація входить в ядро лексичного значення, тому вони сприяють впровадженню у свідомість слухача бажаного образу дійсності.

На морфологічному рівні найбільш частотним засобом втілення опозиції «свої» – «чужі» є власні та присвійні займенники. Так, використання ми-інклюзивного (здатного виражати широкий спектр значень: загальнонаціональне ми; колегіальне ми; метонімічне ми; актуальне ми) є протиставним, тобто омонімічним ми-ексклюзивному, і підміна створює можливість маніпуляції.

На синтаксичному рівні істотним маніпулятивним потенціалом володіють деякі способи репрезентації суб'єкта політичної діяльності. Так, свої прагматичні наслідки мають вибір синтаксичної позиції агенса: переміщення учасника в центр або на периферію діатези, виведення його за кадр або повна елімінація пов'язані зі зміною комунікативного фокуса, а отже, фокуса емпатії.

Окремо від рівневого уявлення як дієвого засобу маніпулювання розглядається метафора, яка здатна бути способом моделювання дійсності, служити механізмом, організуючим сприйняття навколишньої дійсності адресатом.

Маніпуляція також забезпечується суміжністю фреймів, які репрезентують різні концепти. Наявність загального слоту дозволяє здійснити непомітний для реципієнта перехід від одного концепту до іншого. Цей прийом міжфреймового переходу дає тому, хто говорить, можливість запропонувати свою позицію, формально відсторонившись від ідеології, яка скомпрометувала себе в суспільній свідомості.

Основні переваги даного підходу полягають у тому, що він забезпечує розвиток уявлень про способи концептуалізації дійсності, про дискурс як вербалізацію певної ментальності, про специфіку політичного дискурсу як експлікацію певної когнітивної моделі, а про маніпулятивну функцію – як про необхідну її складову.

Ми погоджуємося з підходом Т.С. Комісарової (Комісарова, 2008), що мовленнєві маніпуляції в політичному дискурсі мають ознаки цього дискурсу: інституційність; варіювання; смислово невизначеність; ірраціональність та сугестію; театральність. Мовленнєві маніпуляції трактуються неоднозначно. З одного боку, вони постають як маніпулювання, яке орієнтоване на впровадження у свідомість адресата установок, думок, відносин. З іншого боку, мовленнєві маніпуляції розглядаються широко, наприклад, інформація трактується як вплив. Найважливішою комунікативною стратегією мовленнєвої маніпуляції вважається самопрезентація з тактиками ототожнення і солідаризації.

Механізми мовленнєвих маніпуляцій розглядаються з суто лінгвістичних позицій як мовні прийоми впливу на свідомість і на прийняття рішень. У результаті такого трактування реалізація прийомів розглядається на лексичному, граматичному та стилістичному рівнях. До прийомів мовленнєвих маніпуляцій віднесені ідеологічна маркованість лексики зі згадуванням ідеологем інтеграції та вербальної агресії, емоційно-оцінна лексика, метафоризація.

Мовленнєва маніпуляція тлумачиться традиційно, але обумовлюється універсальною тенденцією мислення до пошуку релевантності як способу досягнення когнітивного балансу у реципієнта; облік цього принципу дозволяє продуценту створити стимул, який репродукує у реципієнта контекстуальні фактори – допуску та обмеження, що зумовлюють прийняття реципієнтом висновків, бажаних для продуцента.

Використання принципу релевантності головним чином полягає в тому, що він ініціює пропозиції, які задають у свідомості адресата когнітивний дисонанс щодо предмета повідомлення. Адресат намагається цей дисбаланс упорядкувати відповідно до власних соціальних уявлень про властивості релевантного параметра або шляхом прийняття пропозиції мовця.

Під час осмислення висловлювань люди вибирають максимально релевантні стимули, тому маніпулятивна процедура полягає, зокрема, в тому, що мовець може створити стимул-впровадження:

– надання релевантності нерелевантних речей;

– утримання релевантної інформації, в результаті чого задаються асоціативні ряди і контекстуальні допущення, що сприяють прийняттю адресатом потрібного висновку.

Маніпулятивне мовлення об'єктивно можливе через такі фактори:

1) некомпетентність адресата в конкретних питаннях та нездатність надати контраргументи проти помилкових суджень;

2) стабільність та ригідність когнітивних складових – цінностей, соціальних норм та ідеології;

3) можливість порушення емоцій та нанесення адресату психологічних травм;

4) авторитет риторика.

До загальних стратегій маніпулювання автор уналежнює:

а) створення неясності;

б) пресупонування;

в) метафоризацію;

г) міфологізацію;

д) прийоми помилкової аргументації.

До специфічних стратегій зараховуються *ad hominem*, гендерне позиціонування та інвективні ярлики.

Сила цього підходу полягає у вдалій комбінації чотирьох вказаних вище методологічних принципів та виявленні перлокутивного ефекту маніпуляції (Голубева, 2009).

Висновки. Таким чином, як об'єкт лінгвокультурологічного аналізу політичний дискурс має ряд істотних ознак, які визначають його суть: цілеспрямованість та динамічність характеру, ситуативну приналежність, миттєвість (спонтанність) мовної діяльності, прихильність до певного контексту, приналежність до цілого шару культури, а також жанрову або ідеологічну приналежність.

Аналіз досліджуваних робіт останнього десятиліття в цій галузі показує, що мовленнєва маніпуляція розглядається в основному з позицій комунікативно-прагматичного підходу, але в різних аспектах – полідискурсивності, багатофакторності, багаторівневості, багатоканальності, аксіології, моделювань, когнітивного дисонансу, принципу релевантності, примато-інтерпретаційності тощо. Принциповим є розрізнення прямого та маніпулятивного мовлення. З цим пов'язана можливість розмежування переконання, дискредитації, сугестивності, агресії та інших засобів. Це, безсумнівно, свідчить про багатогранність феномена мовленнєвої маніпуляції та про перспективність його подальших наукових розробок.

Список використаних джерел:

1. Голубева Т.М. Языковая манипуляция в предвыборном дискурсе (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Н. Новгород, 2009. 22 с.
2. Комисарова Т.С. Механизмы речевого воздействия и их реализация в политическом дискурсе (на материале речей Г. Шрёдера) : дис. ... канд. филол. наук. Орел : Орловский гос. ун-т, 2008. 250 с.

3. Михалева О.Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия : дис ... канд. филол. наук. Иркутск : Иркутский гос. лингв. ун-т, 2004. 289 с.
4. Чудинов А.П. Политическая лингвистика // Общие проблемы, метафора : учеб. пособие. – Екатеринбург, 2003.

References:

1. Golubeva T.M. (2009) Yazykovaya manipulyaciya v predvybornom diskurse (na materiale amerikanskogo varianta anglijskogo yazyka) : [Linguistic manipulation in electoral discourse (based on American English)] avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. N. Novgorod, 2009. 22 s.[in Russian]
2. Komisarova T.S. (2008) Mekhanizmy rechevogo vozdejstviya i ih realizaciya v politicheskom diskurse (na materiale rechej G. SHryodera) : [The mechanisms of speech influence and their implementation in political discourse (based on the speeches of G. Schroeder)] dis. ... kand. filol. nauk. Orel : Orlovskij gos. un-t, 2008. 250 s. [in Russian]
3. Mihaleva O.L. (2004) Politicheskij diskurs kak sfera realizacii manipulyativnogo vozdejstviya : [Political discourse as a sphere for the implementation of manipulative influence] dis ... kand. filol. nauk. Irkutsk : Irkutskij gos. lingv. un-t, 2004. 289 s. [in Russian]
4. Chudinov A.P. (2003) Politicheskaya lingvistika // Obshchie problemy, metafora : [Political linguistics // General problems, metaphor] учеб. posobie. – Ekaterinburg, 2003. [in Russian]